

ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДТЕКСТ У ТВОРІ ЛЬЮІСА КЕРРОЛА «АЛІСА В КРАЇНІ ЧУДЕС» (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ, ІТАЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Албул Ю.Є.

Маріупольський державний університет

З'ясовано особливості реалізації філософського підтексту у творі Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес» (на матеріалі англійської, італійської та української мов). Проаналізовано термінологічний апарат дослідження (визначення поняття «підтекст» та «філософський підтекст»). Виявлено ознаки та рівні реалізації філософського підтексту у творі (лексико-стилістичний та синтаксично-стилістичний рівні). Здійснено аналіз перекладів твору на італійську та українську мови.

Ключові слова: підтекст, філософський підтекст, Льюїс Керрол, «Аліса в Країні чудес», особливості реалізації філософського підтексту у творі.

Постановка проблеми. Непрямий діалог автора та читача завжди заходився в центрі уваги дослідників. Одним із способів здійснення цього діалогу є філософський підтекст. Він дозволяє читачеві зрозуміти відбиття автором оточуючої дійсності крізь призму твору, авторські ідеї та бачення. Але водночас автор надає читачеві можливість самому усвідомити прочитане та зробити власні висновки. Особливий інтерес з точки зору дослідження філософського підтексту має твір Льюїса Керрола «Аліса в Країні чудес».

Аналіз останніх публікацій. Над проблемою філософського підтексту у творі, у тому числі «Аліса в Країні Чудес» Льюїса Керрола, працювали багато зарубіжних (Л. Витгенштейн, У. Вайнраха, Т. Прулкс, Д. Робсон) та вітчизняних авторів (І. В. Денисова, С. Б. Жулідов, Н. М. Демурова, Н. В. Новікова, Л. М. Богуславська). Зарубіжні автори, такі як Людвіг Витгенштейн [20] та Уріель Вайнрайх [21] у своїх працях розглядали філософський підтекст у творі, який реалізується за допомогою каламбуру або за допомогою мовної гри. Вітчизняні автори, такі як І. В. Денисова [6] та С. Б. Жулідов [7], ототожнюють філософію у творах Керрола з особливостями перекладу власних імен. Зокрема Н. М. Демурова [5] у своєму дослідженні виокремила основні риси філософського підтексту у творі Льюїса Керрола на прикладі метафор та перекладу віршів. Тревіс Прулкс [13] та Девід Робсон [13], у свою чергу, досліджували як підтекст у творах Керрола впливає на розуміння читачем твору та когнітивні особливості кожного читача та провели низьку опитувань, пов'язаних з асоціаціями, які виникають у мозку читача під час читання. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених аналізу творів Льюїса Керрола, проблема реалізації філософського підтексту у творі «Аліса в Країні чудес» була висвітлена частково, що і стало об'єктом дослідження даної роботи.

Мета статті. Метою даної роботи є з'ясувати особливості реалізації філософського підтексту у творі Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес».

Завданням дослідження є зробити аналіз термінологічного апарату дослідження (визначити поняття «підтекст», «філософський підтекст» та «філософський підтекст у творі») та виявити його ознаки та рівні реалізації лексико-стилістичний та синтаксично-стилістичний).

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження є твір Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес» («Alice in the Wonderland») та його переклади на італійську («Alice nel Paese delle Meraviglie»), здійснений Т. Пьетрокола-Розетті, та українську («Аліса в Країні чудес») мову, здійснений Галиною Бушиною.

Як зазначав видатний мовознавець XIX ст. Вільгельм фон Гумбольдт, «у кожному виразі неначе через край слова переливається дещо, що не знайшло у ньому свого повного та кінцевого втілення» [4, с. 197]. Він мав на увазі зрозумілий на сьогодні літературознавчий термін «*підтекст*». Наразі існує доволі багато визначень цього терміну. У науковій літературі існують різні підходи до тлумачення сутності «*підтексту*». Наприклад, звертаючись до тлумачного словника української мови за редакцією А. Івченка, з'ясуємо що **підтекст** це – прихований, внутрішній зміст висловлювання [8, с. 376]. Він виникає завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного значення, ще й додаткові (семантичні, стилістичні), набувати таких значень внаслідок взаємодії з іншими елементами твору [8, с. 376]. Підтекст надає твору багатозначності, можливості різного його прочитання [20]. У словнику італійської мови за редакцією Оліветті вказано, що підтекстом є те, що не виражено явно і не лежить на поверхні, але те, що легко вилучити з контексту [18]. Тлумачний словник Cambridge University Press надає наступне визначення підтексту що це є значення, приховане у тексті. Л. М. Богуславська [1] та М. А. Новікова [10] виокремлювали підтекст не як літературну категорію, а як особисте враження читача від твору.

Для кращого розуміння думки автора існує більш вузьке літературне поняття – «*філософський підтекст*». За словами Демурової, філософський підтекст – це відбиття загальнолюдських цінностей та ідей автора, котрі він хоче донести до читача. Авторка підкреслює, що інколи речі видаються не тим, чим вважаються і шлях до істини починається зі змін не тільки зовнішніх але й внутрішніх, саме цю думку хотів донести до читачів Льюїс Керрол у своєму всесвітньо відомому творі [5, с. 21].

Поет та перекладач Марина Бородицька справедливо зазначає: «Кожен знайде в «Алісі в Країні Чудес» щось своє. Філософ знайде своє,

філолог своє, але, можливо, філософ з філологом візьмуть Алісу під руки і будуть її супроводжувати в цій подорожі, як ніби вона якийсь Орфей, який спустився в царство тіней» [18, с. 105].

Узагальнення наукової та критичної літератури уможливило виокремлення наступних ознак філософського підтексту у творі Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес»:

1. *Реалізм*. Відомий американський фантаст Рей Бредбері (1920–2012), підкреслює напрочуд реалістичний характер Керролівського філософського підтексту: «Попри усю фантастичність Країна Чудес напрочуд реальна: це світ, де закочують істерики і де вас виштовхують з черги на автобус <...> Країна Чудес – це холодна вівсянка, арифметика о шостій ранку, льодяний душ і безкінечні уроки. Не дивно, що Країна Чудес – улюблениця інтелектуалів. Так само не дивно, що мрійники і романтики відвертаються від холодного дзеркала Керролла <...> А Королева з Країни Чудес відрубує голови по-справжньому, і дітей там б'ють, якщо вони чихають. Країна Чудес – це те, що ми є» [15, с. 124].

2. *Критичність*. Підтримуючи думки про інтелектуальність філософського підтексту Л. Керролла, Н. М. Демурова, акцентує увагу на його критичному характері, наголошуючи на тому, що у соціально-ідеологічному сенсі цей підтекст є реакцією на ригідну ієрархію цінностей регламентованого і респектабельного вікторіанського суспільства: «Він однаково заперечує основні інститути суспільства: і власності, і соціальної ієрархії, і престижу, і понурої життєвої моралі «здорового глузду», і філософії користі, і релігійності і т. п. [13, с. 87]. Цінною є думка авторки, що усім цим ціннісним категоріям він протиставляє веселій і такий, що розкріпачує самою своєю веселістю сміх і незамутненість дитячого свіжого погляду, який бачить речі не так, як їх належить бачити, а в їх первозданній істинності» [13, с. 90]. Цей вислів доречно буде підкріпити цитатами з самого твору (див. табл. 1).

Аналіз наведених вище висловлювань дозволяє зробити висновок, що жителів Країни Чудес навчали мислити критично та аналізувати події. Саме тому для Аліси це було щось напрочуд нове, бо вона навчалася за стандартною програмою в школі. Жителі Країни Чудес вивчали такі предмети як Хвістокультура, Дригономерія, Гастрономія та інші. В усіх випадках перекладачі намагались якомога повніше передати сутність предметів, використовуючи промовності власних назв, а в українському варіанті навіть пояснюючи їх.

3. *Когнітивно-творче мислення*. Учений Девід Робсон, проаналізувавши «Алісу в Країні Чу-

дес», доходить висновку що Керролл наголошує на важливості думок про неможливе [13, с. 9]. Письменник показує, як будуються фантазії і що ми не повинні забувати про них, і занурюватись у сірі будні нашого життя. Цей приклад він наслідував у дітей, адже прототипом головної героїні стала маленька дівчинка семи років, що не боялась розказувати про свої фантазії і вірила у «неможливі» речі, про які розповідав їй Керролл. Узагальнюючи думку письменника Д. Робсон зазначає, що діти здатні на гіпотетичне мислення і більш проникливо розуміють мотиви і наміри інших людей.

Цікавим є спостереження вченого, що пригоди Аліси наповнені сюрреалістичними зустрічами, які допоможуть будь-кому потренувати фантазію і знайти своє власне пояснення філософського підтексту у творі [13, с. 5].

4. *Мотиваційно-ціннісна спрямованість*. Науковець із Тілбурзького університету в Нідерландах Тревіс Прулкс досліджує те, як література абсурду, на кшталт творів Керролла, впливає на нашу мотиваційно-ціннісну спрямованість. Дослідник робить висновки, що порушення очікуваного у дивному незвичному світі фантастичної літератури робить наш розум більш гнучким, творчим і здатним до швидшого сприйняття нових ідей [18, с. 105]. Тревіс Прулкс дає читачеві наступну пораду: «Якщо ви відчуваєте, що застрягли в рутині і ваш розум потребує свіжого струменя, проведіть вечір за читанням «Аліси в Країні Чудес» [18, с. 196]. Окрім того, дослідник додає що, цей твір стимулює розумову діяльність, підвищує мотивацію і здатність до навчання [18, с. 67].

І з ним важко не погодитись, бо майже весь час Аліса пізнає щось нове, вивчає нові матерії, знайомиться з новими людьми і, найважливіше, весь час розширює свій кругозір. Безперечно, це мотивує набагато сильніше, ніж шкільні вчителі або шкільна програма.

Як пише сам Льюїс Керролл у своєму творі: «Так багато незвичайних речей сталося останнім часом, що Аліса почала думати, що насправді мало чого у житті може бути неможливим». [3, с. 56] І з нею важко не погодитися.

Аналіз твору на матеріалі англійської, італійської та української мов уможливило виявити наступні рівні реалізації філософського підтексту:

1. *Лексико-стилістичний*. Реалізація цього рівня здійснюється через використання промовистих онімів та метафор для посилення враження та пояснення деяких дій героїв:

а) Промовності оніми

Таблиця 1

<p><i>Alice did not feel encouraged to ask any more questions about it, so she turned to the Mock Turtle, and said «What else had you to learn?» Well, there was Mystery, «the Mock Turtle replied, counting off the subjects on his flappers,» – Mystery, ancient and modern, with Seaography: then Drawing – the Drawing-master was an old conger-eel, that used to come once a week: HE taught us Drawing, Stretching, and Fainting in Coils.»</i></p>	<p><i>Alice non si sentiva incoraggiata a fare altre domande. Così si volse alla Falsa-testuggine e disse: «Che altro dovevate imparare?» «C'era il Mistero», rispose la Falsa-testuggine, contando i soggetti sulle natatoie. «Il mistero antico e moderno con la Marografia: poi il disdegno... il maestro di disdegno era un vecchio grongo, e veniva una volta la settimana: c'insegnava il disdegno, il passaggio, e la frittura ad occhio.»</i></p>	<p><i>Заглиблюватися далі в це питання Алісі не стало духу, тож вона обернулася до КазнаЩоНеЧерепашки: «А чого вас навчали це?» «Усяких премудроців», відповів той і почав перелічувати, загинаючи ластки: «Премудроців стародавнього і сучасного Аморезнаєства, Гастрономії, Дригонометрії... Дригонометром у нас був старий морський вугор, він з'являвся раз на тиждень. А на уроці Хвісткультури він навіть учив нас художнього хвостспіралювання.»</i></p>
---	--	--

The Mad Hatter – Capellaio Matto – Капелюшник

Характерною особливістю перекладу на українську мову є те, що в ньому не було збережено відтінок «божевільності» капелюшника, перекладач залишила тільки другу частину промовності імені чи прізвища. І, навпаки, в італійській мові перекладач, знайшовши еквівалент, зміг точно передати основну рису поведінки цього персонажу.

Queen of Hearts – Regina di Cuori – Червова Королева

В українському варіанті перекладу відображено лише карткову масть. Навпаки, в італійській мові перекладач зміг знайти еквівалент мові оригіналу. В італійській та англійських мовах слово «серце» є багатозначним, тобто може мати інтерпретацію «володарка сердець», а не тільки червову масть у картковій колоді.

Mock Turtle – Falsa-testuggine – КазнаЩоНеЧерепаша

У мові оригіналу ми бачимо що черепаха є насмішницею. Перекладач на італійську відбив її як фальшиву або несправжню тому, що вона завжди говорила несенітниці та відмовлялась від своїх слів, проте відомо, що для італійців дуже важливо бути щирим і вірити у свої слова. В українському перекладі бачимо, що перекладач спирався більш на її зовнішній вигляд.

б) Аналіз метафор

The pool of tears – lo stagino di lacrime – калюжа сліз

Ця метафора належить до класу образних метафор. Уява читача малює перед ним цілу калюжу дівочих сліз, викликаючи образ ображеної дівчинки. Філософським підтекстом цієї метафори є душевний стан дівчини, її розпач та відчай.

Plates and dishes crashed around it – mentre i tondi e i piatti valavano d'ogni intorno – а навколо розлітаються на череп'я миски й тарілки

Це метафора належить до класу предикативних. Миски та тарілки не можуть літати, тому

автор використовує цю метафору щоб посилити враження на читача.

If they had any sense they'd take the roof off – se avesser cervello, scoperchierebbero il tetto – якби вони мали хоч крихітку глузду, то розібрали б дах

Ця метафора належить до класу генералізуючих, оскільки має кінцевий результат. Крізь цю метафору автор хоче донести, що інколи люди дуже багато думають там, де потрібно діяти. І навпаки не думають, а діють там, де потрібно думати.

2. *Синтаксично-стилістичний*. Використання риторичних питань та висловлювань, що є актуальними для самопізнання та саморозуміння.

«Who am I?» – «Chi sono io?» – «Хто я така?»**«Shall I never get any older than I am now?» – «Non sarò mai maggiore di quanto sono adesso?» – «Невже я ніколи не стану дорослішою, ніж зараз?»**

В усіх двох варіантах перекладачі намагались якомога точніше передати риторичні питання та висловлювання та надати можливість читачеві самому знайти на них відповіді між рядків твору.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що філософський підтекст в творі Льюїса Керролла «Аліса в Країні Чудес» це спосіб передачі авторського розуміння оточуючого світу, котрий поєднує в собі фантазію та реальність, загальноприйняте та особисте, жорсткі рамки та творчість.

Основними ознаками філософського підтексту в даному творі є реалізм, критичність, когнітивно-творче мислення та мотиваційно-ціннісна спрямованість, а рівнями його реалізації є лексико-стилістичний (використання промовистих власних назв і використання метафор), та синтаксично-стилістичний рівні (використання риторичних питань).

Доцільно визначити що реалізація філософського підтексту залежить від розуміння твору перекладачем та його інтерпретаційного мислення.

Список літератури:

1. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах: когнітивний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Богуславська Людмила Анатоліївна. – Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2017. – 246 с.
2. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Всп. шк. 1978 – 350 с. Читати повністю: <http://www.km.ru/referats/763E38EC6BE74E04B36D42C29F532C49>
3. Гаспарян Г. Р. Языковые особенности произведений Л. Керролла в аспекте коммуникативности стилистики: Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филол. наук. – Минск, 1981 – 20 с. Читати повністю: <http://www.km.ru/referats/763E38EC6BE74E04B36D42C29F532C49>
4. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / В. Фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.
5. Демурова Н. М. Льюис Керролл. Очерк жизни и творчества [Електронний ресурс] / Н. М. Демурова. – М.: Наука, 1979. – 200 с. – Режим доступу: www.lewis-carroll.ru/
6. Денисова И. В. «Влияние гендерного фактора на перевод имен художественных персонажей» [Электронный ресурс] URL: <http://www.lewis-carroll.ru/library/vliyanie-gendernogo-faktora-naperevod-imen-hudozhestvennih-personazhey.html>
7. Жулидов С. Б. Лингвистическая репрезентация имен собственных при переводе (на примере сказки Л. Керролла «Алиса в Стране чудес»). – Филологические науки. Вопросы теории и практики, № 6(36) 2014, часть 2.
8. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / Худож.-оформлювач С. А. Пяткова. – Харків: Фоліо, 2001. – 540 с. – (Б-ка державної мови).
9. Керролл Л. Аліса в Країні чудес. – К.: Радянський письменник, 1960. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portfel.at.ua/lib/k/kerroll_alisa_v_krajini_chudes.pdf
10. Новикова М. А. Английская абсурдная проза на примере произведений Л. Керролла «Алиса в Стране Чудес» и «Алиса в Зазеркалье» в переводе Н. М. Демуровой. Межъязыковые лексико-грамматические соответствия и переводческие стратегии [Електронний ресурс] / М. А. Новикова. – Санкт-Петербург, 2016. – 50 с. – Режим доступу: www.ifl.ru/ВКР%20Новикова.doc
11. Підтекст. Визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gorodenok.com/підтекст>
12. Підтекст. Визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Підтекст>

13. Робсон Д. BBC Future. П'ять речей, які «Аліса в країні чудес» відкриває про наш мозок [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/07/150708_vert_fut_alice_in_wonderland_psychology_vp
14. Alice nel Paese delle Meraviglie / a cura di T. Pietrocòla-Rossetti [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lettoregiovani.it/E-book/Alice.pdf>
15. Bradbury R. Because, Because, Because – Because of the Wonderful Things He Does. Preface to Raylyn Moore's «Wonderful Wizard, Marvelous Land» / R. Bradbury. – Bowling Green, OH: Bowling Green University Popular Press, 1973. – P. 3–8.
16. Carroll L. Alice in Wonderland and Through the Looking Glass. Wordsworth Editions Limited 1993.
17. Carroll L. Alice in Wonderland. – London, 1995 – 293 с.
18. Dizionario Italiano on line / a cura di Enrico Olivetti [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dizionario-italiano.it>
19. Sutherland D. Language and Lewis Carroll. – London, 1987 – 174 с.
20. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of language. University of California Press, Los Angeles, 1974 – 238 с. Читати повністю: <http://www.km.ru/referats/763E38EC6BE74E04B36D42C29F532C49>
21. Wittgenstein L. The Blue and Brown Books. – England, 1958 – 13.

Албул Ю.Е.

Мариупольский государственный университет

ФИЛОСОФСКИЙ ПОДТЕКСТ В ПРОИЗВЕДЕНИИ ЛЬЮИСА КЕРРОЛЛА «АЛИСА В СТРАНЕ ЧУДЕС» (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, ИТАЛЬЯНСКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ)

Аннотация

Выявлены особенности реализации философского подтекста в произведении Льюиса Керролла «Алиса в Стране Чудес» (на материале английского, итальянского и украинского языков). Проанализирован терминологический аппарат исследования (определение понятия «подтекст» и «философский подтекст»). Выявлены признаки и уровни реализации философского подтекста в произведении (лексико-стилистический и синтаксическо-стилистический уровни). Проведен анализ переводов произведения на итальянский и украинский языки.

Ключевые слова: подтекст, философский подтекст, Льюис Керролл, «Алиса в Стране чудес», особенности реализации философского подтекста в произведении.

Albul J.E.

Mariupol State University

PHILOSOPHICAL SUBTEXT IN «ALICE IN THE WONDERLAND» BY LEWIS CARROLL (BASED ON ENGLISH, ITALIAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)

Summary

The peculiarities of philosophical subtext realization in «Alice in the Wonderland» by Lewis Carroll (based on English, Italian and Ukrainian languages) have been specified. The terminological apparatus of the research (definition of the concept «subtext» and «philosophical subtext») has been analyzed. The characteristics and levels of the philosophical subtext realization (lexical stylistic and syntactical stylistic level) have been singled out. The analysis of «Alice in the Wonderland» translations into Italian and Ukrainian languages has been made.

Keywords: subtext, philosophical subtext, Lewis Carroll, «Alice in the Wonderland», peculiarities of philosophical subtext realization in the text.